

MADENCİLİKTE TAŞERON VE GÜVENCESİZ ÜRETİM: İŞÇİ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ UYGULAMALARI

Tevfik GÜNEŞ
DİSK İSG ve Eğitim Dairesi Müdürü

Sermaye açısından işçi sağlığı ve güvenliğinin ekonomi-politiği, rekabet ve birikime engel olmasıdır. Ama aynı zamanda, kendisinin, rekabet ve birikimin sağlanabileceği piyasa ilişkileri içinde yer almasıdır.

Bu yaklaşımı en açık 2012 yılında çıkarılan 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Yasasında görürüz. 6331 sayılı Yasa incelendiğinde; Yasa şekli bir bütünlüğün sağlanmaya çalışıldığını bize göstermektedir. Hizmet alımı, Yasanın temel ruhudur.

Ülkemizde işçi sağlığı ve güvenliği sistemi çökmüş durumdadır ve 6331 sayılı Yasa bu çökmüş sistem üzerinden çıkarılmıştır. Başta madencilik ve inşaat sektörü olmak üzere son yıllarda yaşanan iş cinayetleri bu çökmüşlüğü en trajik ve kabul edilemez yüzünü bize göstermektedir.

13 Mayıs 2014 tarihinde Soma'da meydana gelen maden faciası, yüzyılın katliamı olarak kayıtlara geçerken; aynı zamanda ülkemizde sermaye birikim rejiminin acımasız yüzünü de bizlere göstermiş oldu. Taşeronlaşma ve güvencesiz çalışma ilişkileri devlet ve sermaye işbirliğiyle temel birikim politikası olmuştur. İşverenlerin küresel kapitalist sistemde rekabet edebilmeleri ve birikim sağlayabilmeleri açısından ucuz işgücü ve düşük işletme maliyetleri temel önemdedir.

2003 yılında Karaman Ermenek'te kömür ocağında grizu patlaması sonucu ölen 10 işçiyle başlayan süreç, 11 yılda özel sektör ve taşeron üretime teslim edilmiş kamu madenciliğindeki işçi sağlığı ve iş güvenliği uygulamalarının ne düzeyde olduğunu bize ibretle göstermektedir.

Özel sektör madenciliğinde ve kamuda rödovans ve taşeronlaştırmanın sonuçlarının en acımasız örneklerini bu yıllarda görmek hiç şaşırtıcı olmamaktadır. Bunlar açısından mesleki eğitim ve

birikim önemli olmadığı gibi, işçi sağlığı ve güvenliği uygulamaları da tamamen maliyet kalemi olarak görülmektedir. Maksimum kârı elde etmek için en hızlı en acımasız üretim süreçlerini yaşama geçirme konusunda hiç tereddüt etmemektedirler.

Taşeron ve güvencesiz çalışma işçi sağlığı ve güvenliğini reddeder

İş Teftiş Kurulu Başkanlığı'nca 2004 yılı Ekim, Kasım ve Aralık aylarında maden proje teftişi gerçekleştirilmiş ve 2005 yılında bir rapor¹ halinde yayınlanmıştır.

Proje kapsamında 772 maden işyerinde denetlemeler yapılmıştır. Bu işyerlerinden 157'si yeraltı, 93'ü yerüstü olmak üzere toplam 250'si kömür işletmesidir.

Teftişi yapılan işyerlerinde tespit edilen noksanlıklar;

"1. Organizasyon, Gözetim ve Genel Çalışma Şartları

2. Mekanik ve Elektrikli Ekipman ve Tesisler
3. Tahkimat
4. Havalandırma
5. Yangın ve Patlama
6. Ulaşım Yolları
7. Kurtarma ve Tahliye
8. Nakliyat
9. Sosyal Tesisler

Proje kapsamında yapılan denetimlerde genel olarak, işverenler tarafından iş sağlığı ve güvenliğine gereken önemin verilmediği, çalışanların ise eğitim düzeyinin yetersiz olduğu tespit edilmiştir.

Yeraltı işletmeleri

Uygun ve yeterli tahkimat yapılmamaktadır. Özellikle üretim bacalarında ve kılavuz arınlarında

bir haveden fazla açıklık bırakılmaktadır. Bu sebeplerle arın patlaması, göçük, tavan ve yanlardan malzeme düşmeleri meydana gelmektedir. Uygun ve yeterli havalandırma sisteminin bulunmamasına bağlı olarak baca ve kılavuz arınlarındaki metan geliri deşarj edilememektedir. Bu sebeple metan yanması ve grizu patlamaları meydana gelmektedir.

Nefeslik ve kaçamak yolu olarak kullanılmak üzere yer üstü bağlantılı ikinci bir yol bulunmamaktadır. Bu sebeple kaza durumunda işçiler ocaktan acil ve güvenli bir şekilde tahliye edilememektedir. Ayrıca bu durum ocak havalandırmasını da olumsuz etkilemektedir.

Tehlikeli gazlar için erken uyarı sistemi bulunmamaktadır. Bu sebeple, tehlikeli gazların sürekli takibi yapılamamakta, gerekli tedbirler zamanında alınamamakta ve tehlikeli durumlarda ocağın acil tahliyesi sağlanamamaktadır.

İlkyardım ve tahlisiye istasyonlarının kurulmaması, mevcutların ise uygun nitelikte olmaması nedeniyle kaza sonucu kurtarma ve ilkyardım işlemleri zamanında yapılamamaktadır.

Ocakta uygun vasıfta gaz ölçüm cihazının bulunmaması, her vardiyada muntazam aralıklarla gaz ölçümlerinin yapılmaması, ferdi maskelerin bulunmaması ve/veya kullanılmaması, çalışanların CH₄ (metan), CO (karbonmonoksit), CO₂ (karbondioksit) ve diğer tehlikeli ve zararlı gazlardan etkilenmesine neden olmaktadır.

Patlayıcı maddelerin ocaklarda kullanılabilecek özellikte olmaması, yetkisiz ve ehliyetsiz kişilerce ateşlenmesi, ateşlemelerde gerekli güvenlik tedbirlerinin alınmaması nedenleriyle ciddi kayıplarla sonuçlanan kazalara sebep olmaktadır.

Yangın ve patlamadan sağ olarak kurtulanlar, yeterli eğitim ve tatbikatların yapılmaması nedeniyle oluşan panik sonucu CO maskelerini kullanamamakta, güvenli çıkış yollarını bulamamakta ve bu durum ölümleri artırmaktadır.

Çalışanların ocak içi eğitimi yollarda malzeme taşıyan vagonlara binmeleri, vagon kaçmalarına karşı tedbirlerin alınmaması, yollardaki aralıkların yeterli olmaması, nakliyatla ilgili ölümlü ve uzun kayıplı iş kazalarını meydana getirmektedir.

Yerüstü İşletmeleri

Kademe oluşturulmaması, kademe yüksekliklerinin bom seviyesinin ve derin lağım deliklerinin çok üstünde oluşturulması, kademelere uygun şev verilmemesi, aynalarda gerekli hallerde kavlak ve çatlak kontrolü yapılmaması sebepleriyle kitle ve blok kayma veya düşmesi sonucu iş kazaları meydana gelmektedir.

Sonuç: Proje kapsamında gerçekleştirilen teftişlerin değerlendirilmesi sonucunda maden işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliği konusunun önemini koruduğu anlaşılmaktadır. İş kazaları ve meslek hastalıkları risklerinin önlenmesi ve çalışanların korunması amacıyla işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliği bilincinin oluşturulması ve geliştirilmesi gerekmektedir.

İşyerlerinde iş sağlığı ve güvenliği bilincinin oluşturulması ve geliştirilmesi, öncelikle iş sağlığı ve güvenliği konusunda tüm ilgililerde kültürel bir değişikliği zorunlu kılmaktadır. Bu amaçla taraflar arasında işbirliğinin gerçekleşmesi, işverenlere, işveren vekillerine işçilere ve temsilcilerine, teknik elemanlara, sağlık personeline ve diğer tüm ilgililere yeterli ve sürekli eğitimin sağlanması gerekmektedir.

Diğer taraftan maden işyerlerinde proje denetimlerine kapsamının genişletilerek devam edilmesi gerek maden işyerlerinin iş sağlığı ve güvenliği yönünden izlenmesi gerekse sözü edilen işbirliği ve eğitim çalışmalarının desteklenmesi açısından uygun olacaktır." (1)

Aradan altı yıl geçtikten sonra devam eden maden kazalarının nedenlerini araştırmak üzere Devlet Denetleme Kurumu bir çalışma yapmış ve bunun sonuçları da 2011 yılında kamuoyuyla paylaşmıştır. Bu raporun² içeriğini kısaca aktarmak gerekirse;

5. Bölümde ayrıntılı biçimde incelenen kazaların nedenine ilişkin benzerlikler incelenmiş ve 2005 yılı İş Teftiş Kurulu Raporunu daha detaylı hale getirmiş ve şu tespitler yapılmıştır:

- Risk değerlendirmesi yapılmaması,
- Taşeronluk/alt işverenlik uygulaması,
- Üretim zorlaması,
- Geçmiş kazalardan ders alınmaması,
- Grizu riskine karşı önlemlerin yetersiz olması,

Ülkemizde işçi sağlığı ve güvenliği sistemi çökmüş durumdadır ve 6331 Sayılı Yasa bu çökmüş sistem üzerinden çıkarılmıştır. Başta madencilik ve inşaat sektörü olmak üzere son yıllarda yaşanan iş cinayetleri bu çökmüşlüğün en trajik ve kabul edilemez yüzünü bize göstermektedir.

- Kontrol ve degaj sondajlarının yeterince yapılmaması,
- Delme-patlatma işlemindeki düzensizlikler,
- Çalışanlarda CO maskesi bulunmaması,
- Gaz izleme ve ikaz sistemlerinin yetersizliği,
- Havalandırma yetersizliği,
- Grizu emniyetli elektrikli cihaz ve ekipmanlar ile ilgili sorunlar,
- Nefeslik-kaçamak yolu ile ilgili yetersizlikler,
- Tahkimat ile ilgili eksiklikler,
- Tahlisiye hizmetleri ile ilgili sorunlar,
- Maden işletmelerinde gözetim (iç denetim) hizmetlerinin yetersizliği,
- Teknik nezaretçilik vb. işletme içi denetim uygulamaları ile ilgili sorunlar,
- Kamu birimleri denetimlerinin etkinsizliği,
- Mesleki eğitim ve iş güvenliği kültürü noksanlıkları." (2)

Görüldüğü üzere, 2005 yılından 2011 yılına kadar giden süreçte madenlerde işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemlerine ilişkin hiç bir şeyin değişmediği, aksine ölümlü iş kazalarının giderek yükseldiği ve kaza nedenlerinin ortadan kaldırılmasına dönük bir çabanın yaşanmadığını kuvvetle vurgulamak gerekiyor.

2011 DDK Raporunun "Öneriler" bölümünde kapsamlı tedbirlerin alınması ve bir sistem yaratılması istenirken, Soma faciasına kadar geçen süreçte de olumlu anlamda yaratılan hiç bir uygulama yoktur. Aksine zayıf denetim ve yaptırımlara uğrayan ve kapatılan maden ocakların da bile ocağı kaçak çalıştırma cüreti ve cesareti görülebilmektedir.

Soma Maden faciasından sonra TMMOB Soma Raporunu 2014 yılı Eylül ayında yayınlamıştır (3). Bu rapordaki kaza nedenlerine bakıldığında yukardaki iki rapordaki bulgularla örtüştüğünü görürüz.

Fakat kamuya dönüp baktığımızda yapılan tartışmalarda, ya fitrata, ya işçinin güvensiz davranışlarına ya da güvenlik kültürünün olmayışına vurgu yapılarak temel sorunlar örtbas edilmeye çalışılmaktadır. Oysaki bu raporlara bakıldığında işçilerin mesleki ve İSG eğitimlerinin yetersizliği tek bir kalemde geçmektedir. Güvenlik kültürünün bir sistem içinde ele alınması vurgulanmakta, işçinin mesleki ve İSG eğitimlerindeki yetersizlikler, üretim yapısının kendisinden kaynaklandığı açıkça söylenmektedir.

1980'li yılların başından itibaren uygulamaya konulan özelleştirme, taşeronlaşma, rödovans vb. yanlış uygulamalar; kamu madenciliğini küçültmüş, kamu kurum ve kuruluşlarında uzun yıllar sonucu elde edilmiş olan madencilik bilgi ve dene-

Yoğun birikim ve deneyime sahip olan kurum ve kuruluşlar yerine üretimin, teknik ve alt yapı olarak yetersiz, deneyim ve uzmanlaşmanın olmadığı kişi ve şirketlere bırakılması işçi sağlığı ve güvenliği önlemlerinin hızla terk edilmesine neden olmuştur. Buna bir de kamusal denetimin ve yaptırımın yetersizliği de eklenince facialar bir biri ardı sıra gelmeye başlamıştır.

Yüksek birikimini dağıtmıştır. Yoğun birikim ve deneyime sahip olan kurum ve kuruluşlar yerine üretimin, teknik ve alt yapı olarak yetersiz, deneyim ve uzmanlaşmanın olmadığı kişi ve şirketlere bırakılması işçi sağlığı ve güvenliği önlemlerinin hızla terk edilmesine neden olmuştur. Buna bir de kamusal denetimin ve yaptırımın yetersizliği de eklenince facialar bir biri ardı sıra gelmeye başlamıştır.

Ülkemizde; yüksek risk taşıyan, kural dışı ve denetimsiz, mühendislik bilim ve tekniğinden uzak, teknik elemanın gözetim ve denetimi olmaksızın, tamamen ilkel koşullarda çalışan pek çok maden firması ya taşeron ya da rödovans ilişkileri içinde üretim yapmaktadır. Bu tür işletmeler açısından işçi sağlığı ve güvenliği uygulamaları tamamen maliyet kalemi olarak görülmekte ve bu işletmeler, maksimum kârı elde etmek için en hızlı en acımasız üretim süreçlerini yaşama geçirme konusunda hiç tereddüt etmemektedirler.

Geçmişin bütünsel üretim süreci ve koordinasyonu, yukarıdaki raporlarda tespit edilmiş temel sorunlar nedeniyle tamamen bozulmuş ve dolayısıyla işçi sağlığı ve güvenliği önlemlerinin sistemli ve koordineli uygulaması da ortadan kaldırılmıştır.

Özel sektör madencilikinde kamunun denetim ve yaptırım koşullarına dönük düzenlemelerin yetersizliği hala devam etmektedir.

Taşeronlaştırma ve güvencesiz çalıştırma ile birlikte sendikal örgütlenmenin kapsamı daraltılmış, sendikal denetimlerin alanı da böylece sınırlandırılmıştır.

Bu ekonomik faaliyet biçimi artık siyasal iktidarı birikim yaratma rejiminin temel karakteri olmuş durumdadır. Türkiye Taşkömürü Kurumu ve Türkiye Kömür İşletmeleri uzun zamandır rödovans ve taşeronlaştırma politikasının kısıkağı altına girmiştir.

Türkiye ILO'nun 176 Sayılı "Madenlerde Sağlık ve Güvenlik Sözleşmesi"ni hala imzalamamış durumda olduğu sürekli vurgulanmaktadır. 155 ve 161 sayılı ILO Sözleşmeleri de imzalandı ve iç düzenlemeler yapıldı. Değişen nedir diye sorulduğunda hiç bir şey demek hiç de abartı olmayacaktır.

Yıllardır bu konularda çalışma yapan, sorunlara dikkat çeken sendikalar, meslek odaları ve bir-

Sağlık, güvenlik ve çevreyle ilgili özerk-demokratik bir kurumsal yapının sendikalar, meslek oda ve birlikleri ve üniversiteler ile oluşturulması politikasının yaratılması ve ısrarcı bir çabanın gösterilmesi gerekmektedir.

liklerinin uyarılarını dikkate almayan anlayışların işçi sağlığı ve güvenliği alanında ciddi adımlar atabilmesi mümkün görünmemektedir.

Sonuç yerine

Yaşanan süreci, çalışanlar için mutlak olarak yaşanması gereken bir süreç olarak ele almak, tamamen kaderci, boğun eğen ve teslim olan bir anlayışla malul olma anlamını taşır. Aynı zamanda, yaşanan sorunları işçilerin güvensiz davranışlarına, güvenlik kültürünün yokluğuna bağlayanlarla ciddi ideolojik bir tartışma yapılması gerekmektedir. Bu sürecin tersine çevrilmesi mümkün ve olanaklıdır. Bunu gerçekleştirebilmek içinse ilk adım olarak belirli görevlerin ele alınması sağlanmalıdır:

Birincisi, sendikal hareketin kendi örgütlenmesinin önündeki engelleri kaldırmak ve işletme düzeyinde etkin bir rol oynayabilmek için samimi bir mücadele vermesinin zorunluluğunun yanı sıra işçi sağlığı ve güvenliği alanını temel örgütlenme alanı olarak ele almalarını sağlayacak bilincin geliştirilmesi çabası içine girmelidir.

İkincisi, taşeron ve güvencesiz üretim sisteminin tamamen yasaklanması ve/veya ciddi denetim ve sınırlama getirilmesi için yine samimi, etkin bir mücadele etmesi gerekmektedir.

Üçüncüsü, sağlık, güvenlik ve çevreyle ilgili özerk-demokratik bir kurumsal yapının sendikalar, meslek oda ve birlikleri ve üniversiteler ile oluşturulması politikasının yaratılması ve ısrarcı bir çabanın gösterilmesi gerekmektedir.

Dipnotlar

1. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı. "Yer Altı ve Yer Üstü Maden İşletmelerinde Proje Değerlendirme Raporu", İş Teftiş Kurulu Yayın No: 2, Ankara, 2005.
2. Devlet Denetleme Kurulu, "Araştırma ve İnceleme Raporu", Sayı: 2011/3, Ankara, 08.06.2011.●

Kaynaklar

1. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, "Yer Altı ve Yer Üstü Maden İşletmelerinde Proje Değerlendirme Raporu", İş Teftiş Kurulu Yayın No:2, Ankara, 2005, s.70-72.
2. Devlet Denetleme Kurulu, "Araştırma ve İnceleme Raporu", Sayı: 2011/3, Ankara, 08.06.2011, s.572.
3. Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, "Soma Maden Faciası TMMOB Raporu", Ankara, 29.09.2014.●